

Over het verschil tussen

Jacob van Sluis j.van.sluis@ub.rug.nl

De Rijksuniversiteit Groningen is een 'klassieke' universiteit: met haar tien faculteiten beoogt ze een geheel scala van menselijke kennis te bestrijken. Alle wetenschappen zijn vertegenwoordigd: alfa, bèta en gamma. Dienstverlenend weerspiegelt de universiteitsbibliotheek uiteraard evenzeer deze breedte aan disciplines. Maar elk vakgebied heeft ook zijn kenmerkende eigen optiek en vraagstelling. Deze bijdrage is voortgekomen uit verwondering over een dergelijke eenheid en verscheidenheid bij het bibliotheekwerk.

Werkzaam als vakreferent Theologie & Filosofie in de Universiteitsbibliotheek is mij een soort van paradox opgevallen. Deze paradox verloopt, met enige simplificatie, langs de scheidslijnen tussen alfa en bèta. In de context van de Universiteitsbibliotheek constateer ik enerzijds dat er een soort uniformiteit geldt voor alle vakgebieden en dat men elke gebruiker, ongeacht uit welke faculteit deze stamt, op een en dezelfde wijze wil bedienen. Anderzijds geldt er de erkenning van de verschillen in de vraagstel-

ling van gebruikers uit verschillende faculteiten afkomstig. Maar beide aspecten blijven impliciet. En waarschijnlijk is dat ook wel terecht. Een paradox is er niet naar om er dagelijks over te delibereren, gesteld dat paradoxen sowieso oplosbaar zijn.

Vorbij of in de tekst

Gemeenschappelijk aan bibliotheekgebruik voor onderzoekers van alle disciplines is aanbod en vraagbinnen de informatiestroom. Echter, het grote verschil tussen alfa en bèta is de houding t.o.v. teksten.

Voor de bètawetenschapper is de tekst de drager van informatie: het gaat om meetgegevens, formules, wetten en conclusies die overgedragen moeten worden en die in een samenhangend betoog worden gepresenteerd. De tekst zelf is onbelangrijk en steeds moeten de meetgegevens, wetten en conclusies verder onbekend onderzoeksterrein worden ingedragen. Oude gegevens en conclusies worden als bekend verondersteld, verwerkt in de handboeken, van waaruit de marsroute verder wordt vervolgd. Teksten zijn daarbij stapstenen en het is niet de bedoeling dat elke nieuwe generatie diezelfde route aflegt. Men wordt snel ingewerkt op het vakgebied en aangeleerd hoe men eigen meetgegevens en conclusies

verwoordt in publicaties. Teksten hebben er een kort leven.

Hoe anders is dit bij alfa. De tekst zelf is een onlosmakelijk deel onderdeel van de informatie. Bij Taal- en Letterkunde, Theologie en Filosofie zijn teksten de primaire bronnen en voorwerp van onderzoek. Maar ook in afgeleide zin staan teksten weer centraal. Wat wij aanduiden als secundaire literatuur bevat een ordening van gegevens en conclusies van onderzoek, waarbij de opbouw van het betoog aan deze onderzoeksgegevens en conclusies hun volle gewicht toekent.

Ook bij de secundaire literatuur kunnen we spreken van klassieken en van canonvorming, waardoor een voortdurend Droste-effect ontstaat. Een honderd jaar oud artikel over de filosofie van Kant kan nog altijd inspirerend of richtinggevend zijn, ook al is de filosoof Kant zelf al bijna tweehonderd jaar dood. Veroudering van onderzoek en oude teksten hebben in de alfawereld een geheel andere betekenis dan in bèta-ontreien. Als keerzijde is het dan ook veel lastiger te spreken van voortschrijdend inzicht en van vooruitgang bij alfa dan bij bèta.

In de bibliotheek

Voor de vraag en aanbod inzake informatie zoals die geldt in een

alfa en bèta

universiteitsbibliotheek speelt dit onderscheid in tekstbehandeling een belangrijke rol. Bèta's vragen naar informatie los van teksten, los van stijl en vorm; alfa's vragen naar teksten die informatief zijn en wel deze of gene tekst in juist die ene specifieke editie. Met name bij de digitale bibliotheek doet dit onderscheid telkens weer opgang. Informatie kan men wel van een beeldscherm plukken, maar teksten wil men uiteindelijk vanaf papier bestuderen. Het onderscheid speelt ook een rol bij de tijdschriften. Bij bètavakken gaat het vooral om een snelle doorgave van informatie en om rechtstreeks blijven bij actuele ontwikkelingen, en daarmee is er een primaire rol voor tijdschriften weggelegd, al dan niet in digitale vorm; in de alfavakken is de ademhaling veel trager, volgens welke de belangrijkste onderzoeksresultaten vastgelegd worden in monografieën die na jaren van aanloop eindelijk verschijnen.

Tijdschriften bevatten doorgaans kleinere onderzoeken, die met hun beperkte vraagstelling ook weer lange tijd meegaan. Ofwel, waar het ene bereik toptijdschriften kent met een hoge omloopsnelheid en een groot bereik, kent het andere domein gezaghebbende tijdschriften met een hoog naslaggehalte. Oude jaargangen zijn niet verouderd in de zin van overstegen of achterhaald.

De trots van alfa en bèta

Het onderscheid tussen alfa en bèta als een verschillende attitude tegenover teksten is natuurlijk een beschrijving ingegeven vanuit de optiek van een bibliotheekmedewerker. Er is ook een heel andere opdeling van beide culturen mogelijk. Heel inspirerend vond

ik een onderscheiding die Gerrit Krol in een essay over de trots van alfa en bèta maakte.

In een bètawetenschap is het streven de wereld voor te stellen idealiter zonder menselijke inbreng. Dat begon al bij Galileï toen hij de valwetten opstelde en sindsdien wordt hij algemeen gezien als de vader van de moderne natuurwetenschappen.

Wanneer u en ik een vogelveer in de ene hand nemen en een blokje hout in de andere hand, beide handen tegelijk openen, dan constateren we dat het hout zichtbaar sneller valt dan de veer. Maar Galileï stripte de werkelijkheid van storende factoren, in dit geval de luchtweerstand, en stelde dat beide voorwerpen onderhevig zijn aan een gelijke kracht en bijgevolg even snel zullen vallen. Herhaal hetzelfde experiment in het vacuüm, bevrijd van luchtweerstand, en inderdaad, dan vallen hout en veer even snel.

Zo gaat het vaker bij natuurwetenschappen: experimenten worden zodanig opgezet dat het volstrekt onbelangrijk is wie het gebodene waarneemt en idealiter is een waarnemer zelfs niet nodig. De werkelijkheid wordt ondervraagd en beschreven naar verschijnselen en wetten die los staan van de inbreng van de waarnemer. Het is alsof de werkelijkheid beslopen wordt om haar te betrappen. De ideale waarnemer is tegelijk afwezig – want dan is hij of zij storend – en tegelijk alomtegenwoordig aanwezig – want hij of zij ziet alles puur. Sterker nog, de werkelijkheid die in het experiment opgeroepen wordt, bestaat niet in het dagelijks leven. Veer en hout vallen doorgaans niet in een luchtledige. Nog absurder, ten tijde van Galileï bestond er nog

geen vacuüm: dat was toen fysisch onbestaanbaar want technisch onhaalbaar, metafysisch ondenkbaar en het werd pas decennia later in de 17de eeuw gerealiseerd.

Zo is het altijd gebeven bij de natuurwetenschappen. Newton formuleerde de gravitatiekrachten tussen zon en planeten op een moment dat geen mens daarbij kon; magnetische en elektromagnetische krachten zijn voor ons met de gewone zintuigen onzichtbaar, maar worden via slinkse wegen toch aangetoond; de jacht op de volgens het systeem nog ontbrekende elementaire deeltjes is absurd als men kijkt naar de enorme apparatuur die nodig is, de minimale kans dat de gevraagde collisione zich voordoet en de enorme omwegen van 'waarneming'; en de zoektocht naar de zware elementen, de transuraniden, met een onwaarschijnlijk korte vervaltijd is in hoge mate absurd – dit alles gezien vanuit een alledaagse belevingsperspectief. Kortom, het gaat bij de natuurwetenschappen om een werkelijkheid die zich aan het menselijk bestaan onttrekt.

Bij de alfacultuur is het omgekeerde het geval. Hier gaat het om de mensen en hun ervaringen los van de objectieve werkelijkheid. De alfawereld is een vloeibare wereld: ik volg nog steeds het betoog van Gerrit Krol.

In de alfacultuur voeren feit en fictie een voortdurende dans op, *Wahrheit und Dichtung*. Bij literatuur en andere kunstuitingen is dit evident. De tastbare werkelijkheid is hooguit aanleiding, in feite gaat het om de *ervaren* werkelijkheid, met nadruk op: *ervaren*. In het beste geval gaat het hier ook nog om feiten en om objectieve, veri-

De redactie van het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 1997

fieerbare waarheden, maar het is uiteindelijk de beleving ervan die wordt vastgelegd.

Ervaren werkelijkheid is in feite een tegenstrijdigheid: het bijvoeglijke naamwoord 'ervaren' haalt steeds weer de hardheid van het zelfstandige naamwoord, de feitelijke 'werkelijkheid', onderuit. Neem nu het vak geschiedenis. Natuurlijk gaat het bij geschiedvorsching om het verzamelen van feiten, *facta* en *data*, potscheren en krantenberichten, maar uiteindelijk moet er een verhaal worden verteld. De feiten moeten worden geordend binnen een overtuigend betoog.

De waarheid is allang aan de alfacultuur ontvallen ten gunste van de overtuiging. De feiten voor zich spreken niet: ze worden geïnterpreteerd. Het verhaal is erop gericht om boven de werkelijkheid uit te stijgen. Dat geldt voor de literatuur, maar ook voor bijvoorbeeld het historisch betoog dat de veelheid aan overgeleverde gegevens in een stramen dwingt. Krol zegt het zo: "De werkelijkheid valt af, als de eerste trap van een raket".

Bij bèta valt de mens als eerste af. Niet alleen omdat deze, zoals we zagen, een subjectieve waar-

nemer is, die in de observatie gestoord wordt door bijgedachten en storende omstandigheden. De mens als ontdekker valt uiteindelijk ook weg. Even is er in vakkringen de bewondering en de naambekendheid na de publicatie. Even heeft de auteur naambekendheid. Maar al snel valt de ontdekking weg in de alsmaar uitdijende zee van kennis en anonimiteit.

Slechts een enkeling wordt gekoppeld aan een mijlpaal: de stelling van Pythagoras, de wet van Ohm en de kat van Schrödinger. Maar zelfs dan: wie waren dat, Archimedes, Ampère, Volt, Joule, Curie ... Ze blijven voortleven als een maat of wetmatigheid, vergezeld van exact meetbare maar abstracte formules en getallen. De naamgevende persoonlijkheden en levens echter, voorzover enigszins bekend, verdwijnen in de geschiedenis om hooguit als object van alfaonderzoek weer naar voren te treden.

Scherp tegenover elkaar gezet betekent dit, aldus Krol, dat het in de alfacultuur gaat om een wereld zonder werkelijkheid en in een bètacultuur om een wereld zonder mensen. Ofwel terugvertaald naar mijn perspectief: bij

de alfacultuur plaatst de tekst zich tussen waarnemer en werkelijkheid.

Ervaringswerelden

Eén kanttekening wil ik maken bij het onderscheid zoals Krol dat hanteert. Gaat het in de bètawereld wel om een werkelijkheid? Het gaat in ieder geval om een werkelijkheid zonder mensen, geabstraheerd, zonder inbreng van de menselijke waarnemer en zonder enige eigengekleurde waarneming. Het is niet de alledaagse werkelijkheid, die we aan de koffietafel bespreken en waarop wij onze kinderen al opvoedend proberen voor te bereiden.

Transuraniden, quarks, evolutietheorie, vrije ionen, bètablokkers, het getal pi, roodverschuiving – dit alles mag in ons leven verankerd zijn via technologie en algemene kennis, in de dagelijkse ervaring spelen ze geen rol. In zoverre is de bètacultuur even wereldvreemd als de alfacultuur.

Zonder dat we er van doordrongen zijn dragen we een veelheid van wetenschappen en culturen in ons en dit alles zonder dat we meervoudig schizofreen worden. De alledaagse werkelijkheid hebben we gemeenschappelijk maar is blijkbaar tegelijk wetenschap-

Leden van het ICS-bestuur,
1991

pelijk onnavolgbaar. Je moet al filosoof zijn om je over deze vanzelfsprekendheid te verwonderen.

Krol beschrijft dus een gebroken ervaringswereld, met en zonder menselijke inbreng. Zelf heb ik dit onderscheid vertaald in de context van de bibliotheek en bibliothecarissen als informatie met en zonder een centrale rol voor de dragende teksten. Ik constateer daarbij de uiteenlopende rol die teksten in een bibliothecaire omgeving vervullen.

Tussen alfa en bèta komen steeds weer cultuurverschillen naar boven drijven die uiteindelijk terug te voeren zijn op een verschil in waardering van teksten. Digitale bestanden, elektronische tijdschriften, het handhaven van papieren abonnementen, de macht van een licentiekamer, informatie-specialisten die het internet moeten afspeuren, de waardering van een portal als DutchESS - steeds weer speelt op de achtergrond dit verschil van culturen.

Gamma

Ter afsluiting snij ik nog kort een voor de hand liggende vraag aan: wat is de plaats in dit spectrum voor de gammawetenschappen?

Zelf weet ik dat niet zo goed. De natuurlijke taal biedt hier geen houvast. In het Griekse alfabet komt de letter gamma onmiskenbaar na de alfa en de bèta, terwijl wij gamma in het palet van de wetenschappen duidelijk tussen alfa en bèta in willen plaatsen.

Gerrit Krol benadrukt het hybride karakter van de gammacultuur. Enerzijds is er plaats voor zowel de feiten als voor de mens, dus niet zo exclusief als alfa en bèta elk voor zich. Anderzijds is de gammacultuur echter ook de verzameling van disciplines waarvoor in de bètawereld noch in de alfawereld een plaats is. Zij mist de scherpte van bèta maar ook het meeslepende van alfa.

Vertegenwoordigers van de gammawetenschappen kunnen naar verschillende kanten neigen en elkaar vervolgens verketteren. De school van de Groninger sociologen komt dan tegenover die van de Universiteit van Amsterdam te staan: zie daartoe het recente proefschrift van Carla van El. Heel sprekend vind ik de bijgevoegde foto's. De bètagerichte Groningers staan op een balkon en zijn van onderaf gefotografeerd, gelijk het politiebureau dat vanaf de balustrade van het Kremlin een parade afneemt.

De Amsterdammers, tekstgericht als ze zijn, hebben bewust voor een compositie gekozen die herinnert aan een literaire salon uit de 19de eeuw.

Maar zoals gezegd, zelf weet ik het niet goed waar de gamma's staan. Zijn zij wel tekstgericht? Of gaat het bij hen om empirische gegevens, zoals bèta's via meetopstellingen de werkelijkheid waardenvrij (en dus ook los van de waarnemer) observeren? Of is dat ook weer afhankelijk van de schoolvorming?

Hoe dan ook, in het bibliotheekgebruik met hun voorkeur voor recente digitale bestanden vol informatie en los van tekstgerichtheid doet gamma mij sterk denken aan bèta.

Verwijzingen:

Gerrit Krol, "De trots van alfa en bèta. Een inleiding" In de gelijknamige bundel, Amsterdam 1997, pp. 7-35; het citaat op p. 16.

Carla van El, *Figuraties en verklaringen. Stijlgebonden schoolvorming in de Nederlandse sociologie na 1968*.

Amsterdam: Aksant, 2002. – De beide foto's, hierboven in de tekst aangeduid en hier overgenomen, staan afgedrukt op p. 45 en p. 109.